

HET ROODBOEK. EEN POLITIEK MANIFEST

Het woord is meer dan ooit aan het politieke boek of pamflet. Het zoeken naar politieke vernieuwing en herverkaveling dwingt de protagonisten tot het publiceren van hun projecten en plannen. Na *Het Sienjaal* komen nu ook de Jongsocialisten met een pamflet dat nogal ouderwets *Het Roodboek* heet maar voor de gelegenheid in een groene kافت met een rood randje is verpakt.

Dit soort politieke manifesten neemt men gemakkelijk met een gevoel van verzadiging ter hand. Wat heeft men in de SP nog voor originele opvattingen in petto na *Het Sienjaal* en De Batseliers *Tussen eco en ego*? Maar uiteindelijk valt de lectuur van dit manifest van de Jongsocialisten best mee. In dit boek, dat op een vlotte manier geschreven is en bedoeld voor een breder publiek, wordt in drie hoofdstukken achtereenvolgens ingegaan op de zich globaliserende economie en de gevolgen daarvan voor de linkse beweging, op de noodzaak voor een groene politiek en maatschappelijke solidariteit en tenslotte op de noodzaak van een politieke modernisering.

In dit manifest wordt niet op goedkope manier brandhout gemaakt van de neoliberale tegenstanders of de CVP, maar gezocht naar de structurele oorzaken van de huidige sociaal-economische problemen. Daarbij wordt aangeduid dat het reageren van de SP op alle fronten vooral defensief was. De SP heeft, aldus de auteurs, daarom nu vooral behoefte aan een ideologische herbronning, een organisatorische herstructurering en een personele verjonging. Dat aan dat laatste in dit manifest nogal wat kritische aandacht wordt besteed, is niet zo verwonderlijk daar de Jongsocialisten noodzakelijk de politieke elite van morgen willen leveren.

In dit boek positioneren zich de Jongsocialisten niet meer op de uiterst linkse vleugel, maar eerder op de groene of alternatieve vleugel. Ze

accepteren de markt en verwerpen de socialistische planeconomie zonder evenwel de markt als het nieuwe gouden kalf te willen aanbidden. Ze kiezen voor een gedemocratiseerde samenleving met het behoud van de sociale verworvenheden van de solidaire welvaartsstaat. Ze wijzen op het belang van de rol van de staat en de politiek in het ordenen van de samenleving en het behouden van de sociale zekerheid. Dit zijn bekende krachtlijnen die sporen met hetgeen de SP nu voorstaat en nog eens bekrachtigd heeft. De verdediging van de solidaire welvaartsstaat betekent evenwel niet dat de Jongsocialisten alleen maar voor een defensieve strategie kiezen. Ze zijn er zich van bewust dat de manier waarop de SP in 1995 zich bij de verkiezingen door de neoliberale VLD niet van de kaart heeft laten vegen, op termijn wel eens een uitgestelde nederlaag zou kunnen zijn. Maar hoe het tij keren? Door middel van een offensieve strategie, roepen de Jongsocialisten, waarbij ze de primaat van de politiek weer invoeren en heftig verwijzen naar de manier waarop Jospin in Frankrijk bij wet de 35-urige werkweek heeft ingevoerd.

Primaat van de politiek? De Jongsocialisten schuwen de controverse en de contradicties niet. Want het instellen van de primaat van de politiek betekent immers dat men het verzuilde middenveld afbreekt en de macht van het parlement herbevestigt. Of niet soms? Daar komen de Jongsocialisten tenslotte niet uit, want ze weten ook dat ze zich dan tot de objectieve bondgenoten van de VLD verklaren. De Jongsocialisten wijzen wel op de verfoeilijke "canapé-politiek", maar in hun analyse betrekken ze niet het gegeven dat de oude Belgische consensus-politiek eigenlijk gebaseerd was op de institutionalisering van de belangenpolitiek der sociale klassen. De Jongsocialisten zouden graag de politiek moderniseren, maar dan moeten ze kiezen. Dat doen ze niet. Enerzijds voelen ze zich onmiskenbaar aangetrokken tot delen uit het programma van Verhofstadt, AGALEV en de VU, maar van de andere voelen ze ook weer aan

dat de “democratie van de burger” een neoliberale valkuil is en dus beter kunnen kiezen voor het status quo dat ze verafschuwen.

De Jongsocialisten laten weinig sympathie blijken voor Tobbacck en zijn “bullebaksocialisme”, maar van de andere kant waarderen ze hem als de lucide partijleider die de macht van de federaties brak. Meer sympathie hebben ze voor De Batselier als de “heilige geest” van de SP. Kroegtijger Stevaert bedenken ze met de titel van “de zoon” en Tobbacck met die van “God de vader”. Het klinkt allemaal studentikoos en dus niet zo serieus. Men voelt aan dat de Jongsocialisten zich vooral binnen de partij plaatsen waarin ze een rolletje zouden willen spelen bij een eventuele politieke hervorming. Maar welke rol? Dat wordt uit dit boekwerkje niet duidelijk. De pertinente opmerkingen en soms snedige analyses ten spijt hebben ook de Jongsocialisten geen werkbare strategie aan te bieden en nog minder een actieplan uitgewerkt. In het hoofdstuk over de politiek wordt nogal krampachtig een onderscheid gemaakt tussen de SP als een beleidspartij en de SP als een alternatieve beleidspartij met de broodnodige frisse ideeën. De SP als beleidspartij is na 10 jaar regeringsdeelname aan het einde van haar Latijn. Ze is in crisis geraakt en beschikt niet over verse krachten om de grijze leiders af te lossen. De doorstroming is verstopt en het electoraat is eveneens sterk vergrijsd. Hoe daar iets aan doen? Door de werking grondig te moderniseren en komaf te maken met de ondemocratische bullebakpraktijken. Doch in de analyse die hier gereserveerd wordt, kunnen de auteurs niet aanduiden waarom de SP op deze manier functioneert. De SP functioneert immers zoals een traditionele arbeiderspartij en niet als een kaderpartij van de middenklasse. De Jongsocialisten zouden allicht liever hebben gehad dat de SP een middenklaspartij was, want dan zouden ze als jonge intellectuelen gemakkelijker kunnen doorstromen en de macht overnemen. Uiteraard gaat het hier bij de Jongsocialisten niet noodzakelijk om een soort samenzwering van enkele typetjes uit de nieuwe middenklasse tegen het vergrijsde establishment, maar om de uitdrukking van een “modernisering” die zich in Nederland de PvdA en in Engeland de Labour Party al doorzette, maar waar de SP en de PS in België grotendeels aan ontsnapt zijn.

Een politiek-strategische kwestie die de Jongsocialisten aanroeren, is de coalitiepolitiek van de

SP. Die wordt vandaag gesymboliseerd door het duo Dehaene-Tobbacck.

Maar welk is het alternatief voor de coalitie met de CVP? Moet men naar “paars” uitwijken? Dit hebben de Jongsocialisten over dat hete thema te melden: “Een paarse coalitie zal echter meer dan een anti-CVP-coalitie moeten zijn. Het moet een coalitie zijn die besluit werk te maken van de dynamisering van deze maatschappij, die deze maatschappij afstoft en klaar maakt voor de eenentwintigste eeuw.

De ambitie van een paarse coalitie dient daarom drievoudig te zijn: politieke hervorming, duurzame ontwikkeling en strijd tegen de sociale uitsluiting. Het is belangrijk dat paars een aantal welgekozen instrumenten hanteert om deze doelstellingen te bereiken. In de eerste plaats dient paars te staan voor een andere politieke stijl (...). In de tweede plaats dient paars het primaat van de politiek in dit land te herstellen. Het dient synoniem te zijn voor een bewegende, slagkrachtige politiek.”

Met een paar mitsen en maren is “paars” voor de Jongsocialisten acceptabel. Het struikelblok is dus Tobbacck. Doch Tobbacck en zijn grijze companen zullen allicht niet meer zo lang meegaan als partijkaders en dan is het kwestie om klaar te staan voor de opvolging en het herzien van de structuren. Hoe denken de Jongsocialisten dan de politieke structuren te vernieuwen? Door een verandering van het kiesstelsel. De Jongsocialisten willen Vlaanderen tot één kieskring bombarderen in combinatie met een districtenstelsel. Zo iets kent men ook in Duitsland, Hongarije of Rusland, zonder dat daar echter een betere politieke cultuur dan in België bestaat. In feite menen de Jongsocialisten dat met dit stelsel de politieke versnippering zal ophouden en de bestaande partijen kartels zullen moeten vormen om te overleven. Dus dan zal België evolueren naar een gepolariseerd partijstelsel dat de CVP uit het politieke midden zal drukken en de SP zal toestaan om de kiezers van VU, AGALEV en de arbeidersvleugel van de CVP op te peuzelen. Het is natuurlijk een hervorming die men enkel via een anti-CVP coalitie kan realiseren en dan nog op voorwaarde dat de andere kleinere partijen daaraan willen meewerken. Het zwakke punt van dit manifest is dus dat bepaalde opties onvoldoende in al hun consequenties worden geanalyseerd. Voor wanneer nu het debat? De indruk bestaat dat de SP met het oog op de komende verkiezingen vooral

de rangen wil sluiten en daarom dit soort horzelachtige manifesten onbesproken zal laten. Dit manifest is dus mosterd na de mislukte maaltijd van *Het Sienjaal*.

André Mommen

Het roodboek. Een politiek manifest. Berchem: EPO, 1998, 206 blz.

INTERNATIONALE POLITIEK 1815-1945

De kennis van de internationale politiek van voor 1940 is voer voor historici. Aanstaaende diplomaten moeten zich over dat onderwerp aan een examen onderwerpen. Vandaar dat het vak "diplomatieke geschiedenis" zich hardnekkig op de lijst van verplichte vakken aan de universiteit bevindt. Nog steeds wordt het tijdperk tussen het Congres van Wenen (1815) tot het einde van de Tweede Wereldoorlog aangehouden, allicht omdat dat tijdperk het klassieke Europese concert der Naties omspant. Voor ons ligt nu een nieuwe editie van Paul Van de Meersche's (KUL) handboek *Internationale Politiek 1815-1945. Overzicht en Interpretaties*. Het is een handboek dat als opgesmukte cursustekst perfect past in de traditie van het vak. Alleen is het woord "diplomatiek" want ouderwets klinkend uit de titel weggelaten voor het meer moderne van "internationale", maar de inhoud van het boek wijkt niet af van het gangbare voor het diplomaten-examen. Wie een aangenaam lezend traktaat zoekt over de betreffende periode hoeft zich dit werk dus niet aan te schaffen, want de historiserende cursusaanpak domineert duidelijk de structuur van het boek.

Toch heeft dit boek zo zijn charmes. Ten eerste is de auteur erin geslaagd om een bondige synthese te produceren, hetgeen al een krachttoer is. Wie de befaamde Franse handboeken van Duroselle of Renouvin heeft moeten verwerken, die zal Van de Meersche op zijn twee knieën bedanken voor helderheid in betoog en selectie van de feiten. Ten tweede besteedt de auteur veel aandacht aan binnenlandse factoren die de buitenlandse politiek van de grote mogendheden inspireerden. De buitenlandse politiek dus als binnenlandse politiek met andere middelen, zou men kunnen parafaseren. Ten derde besteedt Van de Meersche veel aandacht aan de Belgische buitenlandse politiek.

Het is dus een "Belgisch" handboek geworden, wat prettig aandoet. Ten vierde beperkt de auteur zich niet tot de geselecteerde feiten, maar geeft hij ook interpretaties, opgevestigd uit de gangbare literatuur, waarbij hij, als prettige bijkomstigheid, niet zo flauw is om de marxistische literatuur over te slaan. De controversen uitgevochten door historici en politologen worden telkens keurig in aparte hoofdstukjes geserveerd bij de feiten. Dat alles maakt van dit handboek een van de betere in zijn soort.

Uiteraard is er kritiek mogelijk. Deze treft vooral de conventionele theoretische aanpak van het vak "internationale" politiek. Het stramien is en blijft "diplomatiek", waarbij de "interpretaties" als mosterd na de maaltijd worden geserveerd. Het had ook anders gekund. Ten tweede is het nooit duidelijk welke krachten nu de buitenlandse politiek determineren, omdat de internationale economische geschiedenis geen of weinig aandacht krijgt. Buitenlandse politiek is vaak handelspolitiek of het behandelen van zoiets banaals als staatsschulden. De diplomatie met andere middelen (een kanonneerboot sturen) past daarin. Ook de ordening van de feiten had anders gekund indien de auteur wat meer begrip had getoond voor hetgeen er nu werkelijk aan de hand was. Waarom zoveel aandacht besteden bij voorbeeld aan de "Griekse opstand" als men dat onderwerp kan vangen in een algemeen thema over de ondergang van het Ottomaanse Rijk en het veel bredere thema van de nationale revoluties op de Balkan en het Midden-Oosten, met als definitieve uitloper de Turkse Republiek van Kemal Atatürk. Kortom, conceptueel schort er nog wel wat aan deze aanpak. Maar is dat het gevolg van het keurslijf van het handboek?

André Mommen

Paul Van de Meersche, Internationale politiek 1815-1945.

Overzicht en interpretaties, Leuven and Amersfoort: ACCO, 1998, 331 blz.

ONZE PLANEET ÉÉN WERELD

Na zijn gedwongen ontslag als secretaris-generaal van de NATO en in afwachting van het Agusta-proces heeft Willy Claes zich zo goed en zo kwaad als het kan gerecycled in het lezingencircuit. Om zijn imago wat op te poetsen ligt nu

een boek over de wereldpolitiek in de winkel. Blijkens zijn voorwoord is dit boek een neerslag van vele jaren internationale activiteiten. Wie het boek doorneemt, merkt van dat laatste eigenlijk weinig, want Claes heeft gewoon een aantal topics, die de laatste tijd in de wereldpers aan de orde zijn, genomen om ze in zijn bekende stijl uit te melken. Zo passeren dan de overgang van communisme naar kapitalisme in Oost-Europa, het Aziatische mirakel, de toestand in Latijns-Amerika, de nieuwe wereldorde, de internationale arbeidsdeling en nog wat onderwerpen de revue. Claes behandelt deze thema's zonder er enige rode draad door te trekken, laat staan dat er een theoretisch concept aan ten grondslag ligt. Deze schrijfoefening houdt dus het midden tussen een journalistiek boek (maar zonder persoonlijke waarnemingen) en een wetenschappelijk tractaat (maar zonder literatuurverwijzingen). Om zijn verhaal de schijn van een degelijke fundering te geven heeft Claes een willekeurige lijst van recente en oude boeken achter in het boek opgenomen.

Blijkbaar kon Claes een werk van deze lange adem (bijna 350 bladzijden) niet zelf aan en daarom heeft hij de hulp van Kris Borms ingeroepen. Wat concreet de bijdrage van Borms aan dit boek is geweest wordt helaas niet vermeld. In elk geval heeft Borms verzuimd om de nogal storende Claes-achtige stijlfiguren weg te poetsen, waardoor dit boek eerder leest als een collectie redevoeringen als een brok proza. Claes schrijft namelijk zoals hij praat. Dat ware nog allemaal te pruiimen geweest indien Claes inderdaad een luchthartige toon had aangeslagen of de bedoeling had om in beknopte vorm zijn visie weer te geven. Dat is Claes niet gelukt met de hulp van Borms. Claes is niet alleen breed-sprakig, maar ook gedetailleerd als een dilettant. Hij verstaat allerminst de kunst van de synthese. De brokkelige stof haalde hij blijkbaar vooral uit de (weekblad-)pers of simpelweg van internet. Dat verklaart ook de overdaad aan details en opstapeling van feiten. Het is echter raden naar de bronnen achter dit plakwerk, want de referenties ontbreken veelal. Dat wordt knap irritant als men zich zó bepaalde passages meent te kunnen herinneren uit *The Economist* of een ander weekblad.

Is dit dan een waardeloos boek? Als men al deze gebreken voor lief wil nemen, dan is het boek best bruikbaar om de recente gebeurtenissen uit de internationale politiek nog eens na te

lezen in plaats van naar Keesing Historisch Archief of een of andere collectie jaarboeken te moeten grijpen. Want tenslotte gaat dit boek toch nog over een onderwerp: "Onze planeet één wereld". Voorts is het zowat het enige boek in het Nederlands dat tot nu toe over dit thema is geschreven. Dat is ook al wat. Wie echter in dit boek naar een uitgesproken socialistische visie wil zoeken, komt evenwel bedrogen uit. De toonzetting is vooral pro-NATO, pro-Westers en pro-EU en de boodschapper is en blijft een grote optimist. Maar wie had iets anders verwacht van Claes?

André Mommen

Willy Claes, *Onze planeet één wereld. Boodschappen voor de 21ste eeuw*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1998, 345 blz.

DE WERELD ALS RISICOMAATSCHAPPIJ

In maart 1997 zijn een aantal essays van Ulrich Beck, een Duitse socioloog, in een Nederlandse vertaling verschenen in *De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*.

Beck, hoogleraar aan de Ludwig-Maximilians-universiteit van München, heeft zich na een carrière als arbeidssocioloog ontpopt tot een kritische denker die ook in het buitenland, vooral Groot-Brittannië, een zekere invloed en populariteit heeft verworven. Zijn doorbraak is gekomen met het in 1986 gepubliceerde werk *Risicogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne* (Engelse vertaling *Risk Society* in 1994), waarin hij de hedendaagse samenleving poogt beschouwelijk te analyseren.

Beck licht sociale transitie en veranderingsprocessen toe vanuit diverse aan elkaar gerelateerde invalshoeken zoals modernisering, individualisering en ecologische crisis, die hij laat convergeren in het concept "risicomaatschappij".

Dit samengebalde concept beeldt onze moderne maatschappij af als een ontwikkelingsfase waarbij de sociale, politieke, ecologische en individuele risico's die gecreëerd worden, in toenemende mate ontsnappen aan de controlerende en beschermende instituties van de industriële maatschappij. De risicomaatschappij drukt de crisis van de moderniteit uit. De rede en in haar kielzog de vooruitgang en de beheersbaar-

heid (of maakbaarheid?) - voornamelijk de wetenschappelijk-technische invulling - zijn een gevaar voor zichzelf geworden.

De traditionele instituties, zoals de staat, zijn niet langer in staat de risico's die de technologische en wetenschappelijke evoluties (m.a.w. de industriële maatschappij) teweegbrengen, te beheren en te beheersen. Het "ecologische" zwaard van Damocles, bijvoorbeeld in de vorm van een atoomcentrale, wijzigt niet enkel de maatschappelijke structuren (vb. de "politiek" van een laboratorium wordt belangrijker dan de staatspolitiek), maar ook de relatie tussen deze structuren en de actoren: aangezien de staat niet langer aan de verzuchtingen van veiligheid en bescherming kan tegemoetkomen, komt hij op gespannen voet te staan met de teleurgestelde burgers. Kortom, de sociale gevolgen van de ecologische crisis worden meer "zwaarwichtig" dan de materiële of de biologische. Daardoor komen we in een ander type maatschappij terecht, die nieuwe posities, nieuwe actoren, nieuwe verhoudingen en een nieuwe "sociale strijd" herbergt. Vandaag draait het immers niet alleen meer om de verdeling van rijkdom, maar vooral om de verdeling van de risico's, om de mogelijkheden tot het afwentelen ervan op de zwakste. Het gaat over de verantwoordelijkheidsvragen bij de gevolgen van catastrofes en over de vraag wie mag beslissen wie welk risico mag lopen. De nieuwste risico's zijn niet langer beperkt in ruimte, tijd of naar sociale klasse. Ze overstijgen staten, allianties en sociale klassen, m.a.w. ze zijn een probleem van "iedereen". Smog is in dit opzicht "democratisch", omdat hij iedereen kan treffen.

Als we dat even "hertalen", lezen we dat de Keynesiaanse staat, die raad wist met de sociale risico's die bepaalde "sociale groepen" liepen (namelijk door een verzekeringssysteem in te stellen: de sociale zekerheid) nu geen blijf weet met de nieuwe door het technologisch systeem geproduceerde risico's. Mensen kunnen niet langer bescherming zoeken onder de vleugels van de staat. Zijn door de "ecologische" crisis gekortwiekte vleugels overstijgen de potentiële gevaren en de onveiligheid(sgevoelens) niet.

Bij dit alles zwenfelt ook de toenemende individualisering de kettingreactie "nieuwe risico's - onbestuurbaarheid" aan. We beleven de "meltdown" van het traditionele politieke beheer. Het "publiek" emancipeert en gaat zelfs

de basiswaarden van de moderniteit en de industriële samenleving in vraag stellen.

Andere ideeën over het "goede leven" ontstaan en daarmee ook over aanvaardbare risico's van bepaalde industriële ontwikkelingen en technologische vooruitgang. Het zwaartepunt van de politiek-maatschappelijke dynamiek verschuift naar wat Beck de "subpolitiek" noemt. Nieuwe eisen worden gesteld door nieuwe actoren. Politiek handelen vindt meer en meer plaats buiten de "klassieke" kanalen zoals het parlement en de politieke partijen om. Sociale bewegingen en de burger morrelen aan de toegangspoorten, verruimen het participatieveld en ageren tegen de spelregels ten einde bevestigd én beantwoord te worden.

Ook in zijn relatie tot het individu treedt het individualiseringsproces een nieuwe fase in: de individualisering betekent niet langer (enkel) een "losmaking" van het individu (bijvoorbeeld van het religieuze), maar boeit dit individu ook aan nieuwe "geboden". Het individu of de burger moet zelf hoe langer hoe meer op zoek gaan naar "zingeving". Hij staat er alleen voor om zijn weg te vinden temidden van onzekerheden en dwaalwegen. Hij ontleent niet langer zijn identiteit aan de traditionele sociale verbanden en de klassieke waardepatronen. In hoge mate moet het individu zelf zijn leven bepalen, zijn biografie schrijven. Daartoe moet hij beschikken over sterke reflexieve talenten.

Nu ik de "belangrijkste" denkbeelden van Beck in een notendop heb weergegeven, wil ik een aantal bedenkingen formuleren, zowel over het boek als over zijn denken.

De "reader" vormt geen al te beste inleiding tot het werk van Beck omdat er nogal eenzijdig geput is uit artikelen die het "ecologische" centraal stellen. Wellicht is de belangstelling van de samenstellers, Hajer en Schwartz, in "deze" problematiek (milieu en technologie) daar niet vreemd aan. Daarenboven vind ik dat ze deze tekortkoming slechts ten dele opvangen in de - voor het overige - goede inleiding.

In de daaropvolgende essays komt hoofdzakelijk de thematiek van het falen van de industriële samenleving (en de sociale gevolgen van dit falen) om de door haarzelf geproduceerde risico's te beheersen aan bod. De impact van dit falen op het democratisch gehalte en de verhouding "staat - burger" wordt onder de loep genomen. Dit gebeurt voornamelijk aan de hand

van concrete casestudy's (vb. Tsjernobyl) en hete hangijzers (participatie(on)mogelijkheden) die diepgaand worden geanalyseerd. De relatieve machteloosheid van de burger ten aanzien van de nieuwe risico's, het achterhaald karakter van de instellingen en de deelname aan "het bestuur" van nieuwe actoren, komen in de vijf essays op het voorplan. Het zou echter nuttig zijn geweest om te duiden in welke "context" deze artikelen tot stand zijn gekomen.

Beck biedt een interessant en inspirerend analyse- en reflectiekader dat door nogal wat mensen als vernieuwend ervaren wordt. Ik vind het vooral origineel op het vlak van de keuze van het "materiaal" (actuele gebeurtenissen, ethische hangijzers vb. gentechnologie) en de doorgedreven analyse (inzichten en verbindingen) van dit materiaal. Zijn achterliggend denk-kader grijpt echter terug naar een vrij klassiek schema: hij beschrijft vooral de door de zogenaamde "industriële maatschappij" gegenereerde problemen die "iedereen" treffen. De milieuproblemen worden in laatste instantie verklaard door de technologie die zich "autonoom" ontwikkelt onafhankelijk van een sociaal systeem.

Beiden worden zo geabstraheerd van sociale verhoudingen. Treffen we dit al niet aan bij Bahro, Gorz, Touraine...? Vernieuwend is misschien de aandacht voor de "sociale gevolgen". In dit verband pleit hij voor de opname van nieuwe actoren en nieuwe eisen in het traditionele politieke systeem.

Dit laatste element strijkt dan tegen de haren in van bijvoorbeeld een Marcuse die zich afzette tegen "de politiek" en zeker niet zou gepleit hebben voor een integratie van de eisen en de participatie van de nieuwe deelnemers. Hij wilde af van het bestaande politiek systeem en wilde zeker geen "erkenning" van de subpolitiek. Bovendien kunnen we reeds zoiets als "subpolitiek" in het verleden ontwaren. Denken we maar aan "sociale bewegingen" zoals de provo's in Amsterdam. Het is dus niet de eerste keer dat groepen die een zekere vrijheid genieten of zichzelf een zekere "ruimte" geven uiteindelijk erkenning krijgen of afdwingen.

Becks vertoog druist wel in tegen de intellectuele "conjunctuur" die "de kloof tussen burger en overheid" (mijn bewoordingen) überhaupt als een bedreiging voor onze samenleving ervaart. Als reactie op deze zogenaamde bedreiging gaan

diverse "bondgenootschappen" van politici en intellectuelen de stabiliteit opnieuw tot norm verheffen. Durkheim biedt dan een legitimatiekader om oude, traditionele oplossingen naar voren te schuiven: "law and order" moet heersen om "rechten" te vrijwaren en daaraan verbonden "plichten" af te dwingen. Het geloof in "waarden" als bakens voor de blauwdruk van een maatschappij maakt slechts de weg vrij voor een opgelegde consensus.

Beck grijpt misschien ook terug naar bepaalde (sociale) "basiswaarden" tegen de economische en financiële beleidslogica in, maar heeft tegelijkertijd oog voor de mogelijkheden van de emanciperende krachten. Hij ziet de individualisering van het individu niet als een destructief proces voor de samenleving, maar als een potentiële kracht die actief kan bijdragen in de structurering van het moderniseringsproces. Kortom, de enige oplossing om de crisis te bezweren is een doorgedreven deelname van het individu aan "de macht". Subpolitiek is dus geen probleem, maar een deel van de oplossing voor de "industriële samenleving". Ook op dit vlak denkt Beck dus meer Weberiaans dan Durkheimiaans. Voorzichtigheidshalve vermeld ik echter dat deze "tegenstelling" in de concrete politiek niet werkzaam is. "Subpolitiek" en "waarden" worden in geïntegreerde schema's aan de man gebracht, als keerzijden van dezelfde medaille.

Beck legt mijns inziens ook een te grote nadruk op het individu als denkend en handelend subject dat blijkbaar over een grote wilsautonomie – door hemzelf een verhoogd "reflexief vermogen" genoemd – beschikt. Hij legt het accent op het denken (de rationaliteit als bestanddeel van het Verlichtingsdenken en tevens de voortstuwingsmotor van de geschiedenis) en met deze accentuering beschouwt hij de individuele keuzevrijheid als dragende kracht van de geschiedenis én de "persoonlijke" geschiedenis. Het individu als actor kan via participatie op alle – en dus ook nieuwe – "bestuursniveaus" betrokken raken bij het beleid en aldus een positieve bijdrage leveren in het aanbrengen van oplossingen. Dit gaat mij echter te ver om diverse redenen. Ten eerste sta ik zelf achter het "postmodernistisch" beeld van het versplinterd en gefragmenteerd "zelf" dat tot "subjectief geleefde werkelijkheid" geconstrueerd wordt. Ten tweede vind ik Beck té "optimistisch": er bestaat immers een belangrijk verschil tussen

legitimerende schema's en reële keuzemogelijkheden van individuen.

Zijn zienswijze doet me denken aan de dubbelzinnigheden van het "participatief management": als "medewerker" worden we betrokken bij het bedenken van oplossingen; via de ideeënbus krijgen we onze zeg en beheren we de boel mee, maar in de keuze van de fundamentele opties en oriëntaties worden we buiten spel gezet.

Beck heeft wel oog voor de ambivalentie van de individualisering: toegenomen "vrijheid" gaat hand in hand met toegenomen "verantwoordelijkheid": het individu wordt verplicht zijn eigen leven te maken, maar niet iedereen beschikt over dezelfde kansen om dit waar te maken. Het is zelfs zo dat velen uitgesloten dreigen te raken omdat de kennis hen ontbreekt om een reflexief vermogen op te bouwen.

Reflexief vermogen vormt in mijn ogen slechts een beperkte verklaring voor sociale ongelijkheid. Het geloof in "culturele bagage" als determinant van sociale ongelijkheid onttrekt diepere mechanismen aan het zicht.

Hierbij aansluitend bekritiseer ik ook zijn geloof in een nieuwe "sociale strijd" die meer de verdeling van risico's dan de verdeling van rijkdom als inzet heeft. In een tijd waarin de kloof tussen "rijk en arm", zowel in de "vierde wereld" als in de "derde wereld" én tussen de derde wereld en het Westen, toeneemt, vertoont Beck wel een blinde vlek in zijn gezichtsveld.

"Smog" zou iedereen treffen. Daar valt wel iets voor te zeggen: hij heeft gedeeltelijk gelijk. Longkanker als gevolg van luchtpollutie kan ons allemaal overkomen; in die zin zijn we allen "slachtoffers". Maar gedeeltelijk ook ongelijk: worden "rampen" gelijk verdeeld? treffen ze iedereen in gelijke mate? vinden we echt niet dezelfde oude breuklijn terug? Daarenboven moet het "ecologische" geëxpliciteerd worden. Beck interpreteert (of codificeert) dit begrip nogal minimalistisch. Beperkt het ecologische zich echt tot dode vissen of stervende vogels? Behoren robots en transportbanden echt niet tot onze levensomgeving; bepalen ze echt onze levensvoorwaarden (en -omstandigheden) niet? Wie beheerst overigens de productie van die levensvoorwaarden?

Ik wil ook nog even terugkomen op de "toenemende" individualisering en wijzen op een ambivalent aspect van deze individualisering. Mensen zouden zich van hun boeien bevrijden

en van langsom beter ontsnappen aan structuren (vb. gezin) en daarin beklede posities (vb. huismoeder). We nemen dit ook waar, maar tegenover deze "atomisering" staat eveneens een soort "wederopbouw" van nieuwe kluisters zoals "nationalisme" (de "gemeenschap" van het grondgebied en van de fabriek), "participatief management" ("met zijn allen vooruit"), "concurrentiedenken" (de "vijand" bezorgt "ons" een identiteit)...

Zoals reeds aangegeven benadrukt Beck de sociale gevolgen van de ecologische crisis waar- onder – in mijn terminologie – de legitimiteitscrisis. Zo kunnen wetenschappers niet langer hun "autoriteit" invoeren; ze worden niet langer op hun woord geloofd. De staat kan niet langer "bescherming" garanderen en dat ondermijnt zijn gezag. En dit allemaal onder invloed van de groeiende "milieuproblematiek". Nogmaals, de milieuproblematiek heeft misschien een eigen ontwikkelingsdynamiek, maar kan toch niet losgerukt worden van haar socio-economische inbedding.

De legitimiteitscrisis drukt zich ook minder dan vroeger uit in een "economische" of "sociale" terminologie. Ze neemt zelfs bij voorkeur de vorm aan van een representatiegebeuren dat zich verwijderd van de "economie" (A. Meynen: 1997), maar tot op heden houdt ze heel wat meer in dan een "reactie" op het "ecologische". De nieuwe thema's, schandalen, politieke benoemingen, inefficiëntie, leidinggevende incompetentie, overstijgen het "ecologische" en blijven hoe dan ook ten dele gelieerd met de economische verhoudingen.

Ze raken de ideologische exponent van de huidige, flexibele productiewijze, namelijk het neoliberalisme, al doen ze dat op een ambivalente wijze (A. Meynen: 1997). Ik vind dat Beck deze ontwikkelingen over het hoofd ziet en het "ecologische" te éézijdig en té overheersend opvat. Tegelijkertijd blijf ik gecharmeerd door zijn idee over het ecologische als determinant van nieuwe machtsverhoudingen (vergelijk met het "bomdenken" van Marcuse). *"We zijn in zake gevaar onder curatele gesteld. De burger is in het atomaire tijdperk beroofd van de soevereiniteit van zijn zintuigen en daarmee van de resterende soevereiniteit van zijn oordeel. Deze revolutie van de verhoudingen in het dagelijkse leven is de normaliteit binnengeslopen."* Ondanks de bloei van het individualisme worden we door de risico's in een collectief bestaan geplaatst. *"We zijn uitgeleverd aan een*

wirwar van maatschappelijke instituties – weerdienst, massamedia, ministeries, (...).” Beck gaat hier wel ver in: aan de horizon ziet hij een nieuwe sociale strijd opdoemen. Dit denkbeeld weer spiegelt teveel “groen” naar mijn smaak. Ik geloof niet in de “productiekrachten”, het technologisch systeem (de industriële maatschappij) als determinant van machtsverhoudingen in laatste instantie. Positief vind ik wel dat Beck niet enkel de sociale strijd als een verdeelingsstrijd viseert, maar ook afhankelijkheidsrelaties (geen variabele van de uitbuiting alleen) op de korrel neemt.

Het boek is een aanrader, vooral voor diegenen die de “moderne” variant van het “ecologisch” denkschema willen leren kennen of er zich in terugvinden.

Daarenboven zou ik het interessant vinden om het denken van Beck gesitueerd te zien in de context van de evolutie van de Duitse samenleving.

Hans Stiens

Ulrich Beck, *De wereld als risicomatschappij – essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*, Amsterdam: De Balie, 1997, 120 p.

GEUZENGEWELD

Dit vlot leesbaar en taalkundig verzorgd boek van Gita Deneckere gaat over de levensbeschouwelijke strijd tussen katholieken (voorstanders van een op de kerk en godsdienst gebaseerde samenleving) en vrijzinnigen (aanhangers van een gelaïciseerd openbaar leven), die vooral in de 19de eeuw aanleiding gaf tot heel wat crisismomenten in de Belgische politiek. Historica Gita Deneckere kiest bij de behandeling van dit reeds veelvuldig bestudeerd thema voor een nieuwe invalshoek, namelijk de impact van de antiklerikale straatagitatie in de steden Brussel, Antwerpen, Gent en Luik tussen 1831 en 1914 op de politieke besluitvorming. De reconstructie van het “geuzengeweld”, een term die overigens nergens wordt uitgelegd, gebeurde op basis van documenten in politiearchieven (bronnen die de actie beschrijven van de andere kant van de barricade) en secundair via een personoerzoek. Het leverde kleurrijke, boeiende lectuur op. De politieke gevolgen van de straatacties werden geanalyseerd op basis van de Parlementaire

Handelingen en de correspondentie van politici, ministers en de koning. Dat leidde tot correcties op bestaande visies over de rol van de koningen bij levensbeschouwelijke conflicten.

In eerdere publicaties nam Deneckere vanuit diezelfde invalshoek, namelijk de rol van “de straat”, de twee andere belangrijke spanningsvelden in de Belgische politieke ontwikkeling onder de loep: de sociaal-economische en de communautaire breuklijn (Sire, *het volk mort!*, *Sociaal protest in België 1831-1918*, 1997; *Turbulentie rond de vernederlandsing van de Gentse universiteit na de Eerste Wereldoorlog. Analyse van een besluitvormingsproces, in Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, jg. 48, 1994, p. 201-231).

De zogenaamde “liberale vrijheden” van de Belgische grondwet lagen aan de basis van het conflict tussen klerikalen en antiklerikalen. De katholieken gebruikten deze grondwettelijke vrijheden om de invloed van de kerk op diverse maatschappelijke domeinen (vooral onderwijs en armenzorg) opnieuw te herstellen en uit te breiden. Zij gingen daarbij uit van een minimale staatsinterventie. De liberalen daarentegen grepen dezelfde grondwet aan om het openbaar initiatief te stimuleren en aldus de maatschappij te laïciseren. Tegen die groeiende katholieke macht werd niet alleen in het parlement, maar ook op straat heftig gereageerd.

Wanneer werd gekozen voor straatagitatie in het levensbeschouwelijke conflict? Naast toevallige omstandigheden onderscheidt Deneckere twee patronen.

Ten eerste: het als onrechtvaardig ervaren kiesstelsel. Dat is merkwaardig aangezien de antiklerikalen steeds hun belangen via parlementaire weg door de liberalen verdedigd zagen. Niettemin werd op verscheidene ogenblikken straatgeweld gebruik om antiklerikale ongenoegens over het kiesstelsel kracht bij te zetten. Vooral het numeriek overwicht van de (katholieke) plattelandskiezers ten opzichte van de stedelijke (liberale) kiezers en de gevolgen van het meerderheidsstelsel (waarbij de winnaar alle zetels in handen heeft) gaven, zeker na enkele nipte liberale nederlagen in de strijdarrondissementen, aanleiding tot heel wat rellen.

Ten tweede: het door de minderheid ervaren machtsmisbruik van de meerderheid. Zo kwam er ook straatgeweld aan te pas wanneer de katholieke parlementaire meerderheid wetgeven-

de initiatieven nam tot een aanpassing van het kiesstelsel... in haar voordeel. In de hoofdstukken 1, 5, 7 en 8 wordt de rol van "de straat" bij de genese van de kiesherformingen in 1831, 1877, 1895 en 1899 uitvoerig besproken. De straatagitatie kan dan worden beschouwd als een ver- lengstuk van de parlementaire oppositie, die zich niet wil neerleggen bij de beslissingen van de meerderheid. De minderheid wijst dan vaak op het bestaan van een 'hoger nationaal belang', waarmee de meerderheid volgens haar rekening moet houden.

Naast de vraag in welke omstandigheden antiklerikale straatagitatie zich voordeed, besteedt Deneckere ook aandacht aan de manier waarop deze protesten geuit werden. Ging het om spontane of georganiseerde, "beraamde" acties? In het licht van de strijd om de legitimiteit van de protesten werd ofwel het een of het ander benadrukt. Om te ontsnappen aan het polemische, ideologische karakter van dergelijke discussie reikt Deneckere op overtuigende wijze een antropologisch verklareingsmodel aan. Ze maakt gebruik van de theorievorming over charivari's om tot een wetenschappelijke interpretatie van het geuzengeweld te komen. Charivari's zijn "luidruchtige, kakofonische acties tegen overtreders van ongeschreven wetten van de gemeenschap (...)". Ze gingen dikwijls gepaard met lichte vormen van fysiek geweld. Toegepast op de antiklerikale straatagitatie in de 19de eeuw wijst de Deneckere op het veranderende karakter van de acties. Met de laat-negen- tiende eeuwse schoolstrijd (1884) probeerden de liberalen de informeel georganiseerde politieke chavari's in de Belgische steden, gekenmerkt door geweld tegen katholieke doelwitten (aan- vankelijk religieuze gebouwen, later katholieke partijlokalen) en door hun lokaal, rumoerig en anoniem karakter, te recupereren en te kanalis- eren in vreedzame massademonstraties. De anti- klerikale straatacties werden in de loop van de 19de eeuw ook steeds meer nationaal gecentrali- seerd en gecoördineerd. Deze evolutie was niet het gevolg van het strenge repressief optreden van de overheden, maar eerder "een aanpassing aan een nieuwe wettelijkheid en een nabootsing van de officiële rituelen van de burgerlijke democratie", aldus Deneckere.

De derde originele invalshoek van deze studie is de aandacht voor de rol van de koningen in periodes van sterke levensbeschouwelijke polari- sering. De (katholieke) visie van zowel tijdgeno-

ten als historici, dat de koningen vanuit per- soonlijke partijpolitieke voorkeur steeds de kant kozen van de liberalen en 'de straat' tegen de katholieke regeringen wordt door de auteur verworpen. In sterk op de spits gedreven conflic- ten werden volgens Deneckere de koningen een soort adres, zowel voor de liberale oppositie (parlementaire en buitenparlementaire) als voor de katholieke meerderheid. Zij vervulden de rol van scheidsrechters, oefenden een temperende invloed uit en maakten het meerderheidsbegin- sel ondergeschikt aan wat het hoger nationaal belang werd genoemd. Aangezien op het ogen- blik van hevige antiklerikale agitatie katholieke regeringen aan de macht waren en hun wetge- vende initiatieven de aanleiding tot de agitatie vormde, werd vooral op hen druk uitgeoefend om water bij de wijn te doen. Blevden de rege- ringen zich beroepen op hun meerderheid, weigerden ze toegevingen te doen en kon daarom de orde niet langer gehandhaafd wor- den, dan was een confrontatie met de koning- scheidsrechter onvermijdelijk.

Het antiklerikale straatgeweld leidde niet steeds tot resultaten.

Petra Gunst

Gita Deneckere, Geuzengeweld. Antiklerikaal straatrumoer in de politieke geschiedenis van België 1831-1914, VUBPRESS, 1998, 223 p.

FRANS VAN CAUWELAERT - BIOGRAFIE, DEEL I

De lezer die Antwerpen bezoekt, moet zeker eens naar park N van het Schoonselhof gaan. Op deze gemeentelijke begraafplaats bevinden zich niet alleen de graven van Gerard Walschap, Paul van Ostaijen, Willem Elsschot, Louis Major, Lode Craeybeckx en Herman Vos. Maar op de hoeken van park N, in elkaars spiegelbeeld, liggen ook Camille Huysmans en Frans van Cauwelaert. Huysmans' graf bestaat, naast de grafsteen, uit een rij kleine, opstaande stenen balken. Het lijkt wel Stonehenge. Geen twijfel mogelijk: hier ligt een vrijdenker. Van Cauwe- laerts graf is versierd met twee basreliëfs en een kruis. Op de grafsteen staat geschreven: "Het is mijn levensdroom mijn beste krachten te wijden aan de hoogst mogelijke ontwikkeling van het

Vlaamse volk." Frans van Cauwelaert als Messias, de messias van Vlaanderen.

Het is onder deze titel dat de Leuvense hoogleraar emeritus Lode Wils de eerste dertig jaar van Van Cauwelaerts leven, van zijn wieg tot zijn intrede in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, heeft geboekstaafd. Van Cauwelaert wordt op 10 januari 1880 geboren in Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek. Hij is het derde kind in een pachtersgezin. De oudste zoon Henri is voorbestemd om het bedrijf over te nemen, zijn oudere zus Anette treedt in het klooster, Frans en zijn jongere broer (en later de letterkundige) August worden op hun twaalf jaar naar het seminarie van Hoogstraten ("de pastoorfabriek") gestuurd. Frans kiest echter niet voor het priesterschap en kan met de financiële steun van zijn superior filosofie studeren aan het Filosofisch Instituut te Leuven. Daar komt hij in contact met de latere aartsbisschop Désiré Mercier, toen directeur van dat instituut. Al snel wordt hij actief in de studentenbeweging. Die activiteiten vormen de basis voor zijn politieke loopbaan. Onder Merciers vleugels kan Van Cauwelaert in 1905 in Fribourg en Leipzig gaan studeren om er een doctoraat in de experimentele psychologie te halen, met het vooruitzicht op een universitaire carrière. Overigens slaagt hij er op een listige manier in om benoemd te geraken in Fribourg zonder aan de gestelde eisen te voldoen. Maar omwille van zijn politieke activiteiten en zijn desinteresse voor dat "filosofisch geknoei" komt die universitaire loopbaan niet van de grond en kiest hij voor de politiek. Bij de verkiezingen van 1910 komt hij op in Antwerpen, ter vervanging van Edward Coremans. Hij wordt zonder problemen verkozen.

We leren Van Cauwelaert kennen als een vroom christen, een ambitieus, conservatief, charismatisch en listig man, die er niet voor terugschrikt om uit eigen belang bedrog te plegen.

Lode Wils heeft een boeiende biografie geschreven over een boeiend figuur. Hier en daar wordt het verhaal wel geschaad door overbodig en kroniekachtig feitenmateriaal. De biografie beperkt zich hoofdzakelijk tot de politieke activiteiten van Van Cauwelaert. Aan zijn huwelijk worden wel enkele bladzijden besteed, maar een beeld van zijn vrouw wordt niet geschetst. Ook over zijn professoraat in Fribourg krijgen we zeer weinig informatie. Het boek ligt duidelijk in het verlengde van Wils'

vroeger werk en het algemene politieke kader wordt onomwonden gehaald uit zijn *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*. Hoewel Wils er geen geheim van maakt dat hij grote bewondering koestert voor zijn onderwerp (zo citeert hij gulzig allerlei lofuitingen van tijdgenoten) is het boek geen hagiografie geworden. De mythe dat Van Cauwelaert omwille van zijn Vlaansgezindheid een loopbaan als hoogleraar werd ontzegd, wordt volledig ontkracht. Wils toont aan dat Van Cauwelaert de politieke en morele leider van katholiek Vlaanderen wou worden en dat politieke onafhankelijkheid niet met een universitaire carrière te verzoenen was.

Wils toont ook overtuigend aan welke diepe kloof er lag tussen arbeidersbeweging en Vlaamse beweging. Zo bericht Van Cauwelaert in 1906 over een betoging van de Duitse socialisten voor algemeen enkelvoudig stemrecht. Hij heeft geen enkele sympathie voor hun eisen. En wanneer hij in de Kamer van Volksvertegenwoordigers pleit voor de erkenning van de rechten van het Vlaamse volk, wordt hij onmiddellijk door socialistische stemmen onderbroken die vinden dat het eerste recht van het Vlaamse volk algemeen stemrecht is. En dan staat hij daar met zijn mond vol tanden, schrijft Wils.

Hopelijk wacht Wils niet te lang met het schrijven van de volgende delen van deze biografie. Want dit voorgerecht smaakt naar meer. In het boek staat al een duidelijke verwijzing naar wat komen moet. Naar aanleiding van een onderlinge ruzie in 1907 over de Bisschoppelijke richtlijnen inzake het taalgebruik in het vrij onderwijs, schrijft Wils: "Dit geval illustreert dat de eeuwige kwestie van het haalbare als keerzijde heeft dat er steeds weer roepers zijn die de strijd bemoeilijken. Die zijn ervan overtuigd dat hetgene wordt verwezenlijkt aan hun roepen te danken is, terwijl ze de verantwoordelijkheid voor alles wat ontbreekt leggen op de "geschooren leeuwen" en degenen die "hun botten veggen". Van Cauwelaert zou dat zijn leven lang ondervinden." (p.127) Men kan er niet aan twifelen dat Wils in de volgende delen partij zal kiezen voor de gematigde politiek van de geschooren leeuw Frans van Cauwelaert.

Bernard Van Causenbroeck

Lode Wils, *De messias van Vlaanderen, Frans van Cauwelaert, 1880-1910*, Antwerpen, Hadewijch, 1998, 180 p.

SCHIMMENSPEL**Ongelooflijk onwijs, onwerkelijk echt**

De essays die cultuursocioloog (KUL) Rudi Laermans bundelde in *Schimmenspel. Essays over de hedendaagse onwerkelijkheid* verschenen, op een paar uitzonderingen na, al eerder in boeken en tijdschriften. Ze bestrijken Laermans denken sinds 1989. Dat denken blijkt zeer coherent te zijn in die zin dat de essays “een denkweg documenteren die in retrospectief van meet af aan een duidelijke richting bezat,” zoals dat op de achterflap heet. Daar lees je ook dat “ze enkele grondtrekken van de hedendaagse cultuur verduidelijken”, en voortdurend “de vragen stellen: hoe werkelijk is “werkelijk”?” Zelden dekten titel en achterflaptekst beter de inhoud van een boek.

Er wordt dus gesuggereerd dat de “grondtrekken” typisch zijn voor de hedendaagse cultuur. Tot daar aan toe, maar betekent dat ook dat die grondtrekken “nieuw” zijn, of dat ze specifiek zijn voor de hedendaagse cultuur? Laermans bespreekt in de essays wel hedendaagse fenomenen en de grondtrekken waarvan sprake worden verduidelijkt aan de hand van minstens impliciete vergelijkingen, vaak met “vroeger”. Maar heeft dat meer dan louter methodische redenen? Indien wel, dan vind ik de stellingen van Laermans betwistbaar tot oninteressant; indien niet dan biedt het boek vruchtbare denkpijsten en inzichten.

Zoals de geciteerde achterflaptekst ook aangeeft, gaan de essays over het werkelijkheidsgehalte van de werkelijkheid. De voorstelling en/of beleving van de werkelijkheid en de werkelijkheid blijken niet (niet altijd en/of niet probleemloos) met elkaar in overeenstemming te zijn en/of te kunnen worden gebracht. Dat heeft zowel te maken met de aard van de werkelijkheid die wellicht een “marginaal” bestaan heeft en zeker oninteressant is (slechts vanuit bepaalde, onbelangrijke standpunten relevant is), als met de aard van de voorstelling/beleving van de werkelijkheid. Want al mag de voorstelling/beleving dan nog zo belangrijk zijn, ze kan niet eender welke houding tegenover de “brute werkelijkheid” aannemen; ze kan m.a.w. gaan flippen. Fenomenologische relativiteit van de zaken betekent nog geen willekeur.

De opvatting dat cultuur vooral daarmee te maken heeft en het er dus op aankomt om de werkelijkheid door middel van de

voorstelling/beleving mee te realiseren (waar te maken, in alle betekenissen van dit woord) voldoet me. Uit die opvatting volgt overigens ook dat “goede cultuur”, de meest interessante delen van die cultuur (of, zo men wil: de “hoge cultuur” of de kunst) zich precies onderscheidt door deze problematische (actief op te vatten en wederkerige) relatie te thematiseren, of zich op z'n minst te begeven op het snijpunt ervan. In zoverre Rudi Laermans er in slaagt dit te realiseren in z'n essays, levert hij niet alleen goede cultuursociologische uiteenzettingen maar ook boeiende literatuur.

Een thema dat in de essays steeds terugkomt en typisch blijkt voor ons huidig tijdperk is dat van de stad, de stedelijkheid, de stadsheid en (natuurlijk) de beleving daarvan. De verschillen tussen stadsheid en stedelijkheid, tussen verlangen en begeerte, tussen verlangen en verlangen “die er naar verlangt te verlangen” (p. 29) en de werkelijkheidsclaim die daarvan uitgaat of kan uitgaan. Er wordt een verschil gemaakt tussen de literair-sociologische stad en de architecturale stad, tussen *communitas* en massa, waren en fetisj etc. En telkens gaat het om de complexe relatie tussen die polen, maar ook over de consequenties die volgen uit de keuze die de (post-)moderne mens maakt om die te “gebruiken” als object van zijn beleving. Zo analyseert Laermans bijvoorbeeld de winkelcentra en malls als plaatsen van overvloed of toch van de mythe van de overvloed. De mythe van de overvloed blijkt de heersende uiting te zijn van het warenfetisjisme. Koopwaar als manna, als ware de productie en distributie ervan arbeidsloos geweest (p. 50). Deze “warenschijn” vereist een voortdurende filtering van de sociale realiteit. Iedereen is consumptie-normaal en massa-monotoon en dat veronderstelt een eigen orde, maar ook ordehandhaving (bewakingsdiensten die bijvoorbeeld bedelaars buiten werken). Op die manier wanen we ons in een mythische wereld zonder arbeid, armoede, drugs of problemen... (p. 52) Deze “realiteit” is gebaseerd op uitsluiting. (p. 54)

De pervertering van de realiteit (“geflippte werkelijkheidsbeleving/voorstelling”) is niet alleen een stedelijke kwestie, het is ook een lichamelijke en seksuele aangelegenheid; een ander weerkerend thema in de essays van Laermans. De auteur thematiseert de lichaamsbeleving, de kwestie van stijl, “look” en lichaamscultuur, de verwording van de realiteit in een hyperrealiteit van jeugdigheid, etc.

In een derde deel behandelt Laermans het scenografisch werk van Jan Fabre, de dans van Merce Cunningham, de choreografie van Meg Stuart en het theater in het algemeen. Deze essays blijven ook een niet-kenner boeien, op voorwaarde dat ze gelezen worden in het licht van de rest van het boek en niet als specifieke besprekingen van de betreffende kunstenaars of hun werk.

Bijzonder interessant is de epiloog: "De noodzaak van theater vandaag". De auteur maakt duidelijk dat de dubbelzinnigheden die voortvloeien uit de dialectische verhouding(-en) tussen werkelijkheid en werkelijkheidsbeleving, slechts werkzaam te maken zijn in de actie, de praktijk, en dat daarom en daardoor de podiumkunsten de uitgelezen plaats/mogelijkheid zijn om ze te thematiseren. Hij suggereert dat het

podium waarop de kunst van het "gebeuren" wordt opgevoerd het summum van cultuur (kunst) is.

Schimmenspel. Essays over de hedendaagse onwerkelijkheid van Rudi Laermans is een prachtig boek: mega-onwijs!

Jaak Perquy

Schimmenspel. Essays over de hedendaagse onwerkelijkheid, Rudi Laermans, Leuven: Van Halewyck, 1997, 207p.

Elcker-Ik Gent

Van Lokerenstraat 85, 9050 Gent-Ledeberg

Sigmund Freud

HET ONBEHAGEN IN DE CULTUUR (1929)

Gespreksgroep op zaterdagvoormiddagen 21 november, 12 december, 9 januari, 6 februari, 6 maart, telkens van 10 tot 13 uur

begeleiding: Luc Peeters en Marijke Leye

Een ritje met de tram op het spitsuur. Heel wat mensen zien er niet bepaald happy uit, de stemming drukt verweling uit, gelatenheid en droefenis. We voelen ons niet goed in ons vel. Toch leven we op een van de welvarendste plekken op de aardkloot. Over dit gegeven willen we nadenken aan de hand van een tekst van Sigmund Freud, *Het onbehagen in de cultuur* (1929).

Speciaal deze tekst lijkt belangrijk, omdat hij minstens voor een deel het klassieke beeld ondergraaft van de mens die eigenlijk een "nutsmachine" zou zijn, die voortdurend berekent wat de nuttigheid is van bepaalde gedragingen, wat voor lust zij kan opwekken en wat voor onlust zij kan vermijden.

Luc Peeters studeerde filosofie, economie en theologie.

Om organisatorische redenen is het nodig om minstens acht dagen vooraf in te schrijven. Dat kan telefonisch bij Elcker-Ik Gent op 09.223.50.34.

Organisatie: Elcker-Ik Gent i.s.m. Masereelfonds Gent en m.m.v. IMAVO vzw.